

A. Μαρτυρίες

1. Πολύτιμη μαρτυρία

(από το αφήγημα του Μπερτ Μπερτλς «Εξόριστοι στο Αιγαίο»)

2.Κ. Τσάτσος- Π. Κανελλόπουλος

(μαρτυρία του Κ. Τσάτσου - περίοδος Μεταξά)

Σχολιασμός: χαφιεδισμός, φάκελος, Ε.Ο.Ν.

3.Στις φυλακές της Γιούρας (μαρτυρία του Α. Αποστόλου)

(από το βιβλίο του Α. Αποστόλου «Δέκα χρόνια στην Αντίσταση και στις Φυλακές»)

4.Στις φυλακές Σύρου (μαρτυρία του Α. Αποστόλου)

(από το βιβλίο του Α. Αποστόλου «Δέκα χρόνια στην Αντίσταση και στις Φυλακές»)

5. Αποσπάσματα από το «Διπλό βιβλίο» (Τ. Βελβενιώτη)

(φυλακές γυναικών)

6. Η μαρτυρία ως ιστορική πηγή

Μαρτυρίες

1. Πολύτιμη μαρτυρία

Πολύτιμη πηγή για τη ζωή των εξόριστων είναι το εξαιρετικό -ως μαρτυρία και ως λογοτέχνημα- αφήγημα του Μπερτ Μπερτλς «Εξόριστοι στο Αιγαίο». Ο Αυστραλός δημοσιογράφος ταξίδεψε στην Ελλάδα το 1935-36 και επισκέφθηκε την Ανάφη και τη Γαύδο. Στο «νησί του θανάτου» (Γαύδος) βρίσκει δεκατρείς εξόριστους (επί Κονδύλη είχαν αυξηθεί σε 60). Κατοικούσαν σε ένα κτίσμα που είχαν κτίσει οι ίδιοι το 32-34, το επονομαζόμενο από τους λιγοστούς κατοίκους και «παλάτι»... Στην Ανάφη, όπου φτάνει έπειτα από ταξίδι που διήρκεσε τρεις μέρες και τέσσερις νύχτες, συναντά τους 35 εξόριστους -ανάμεσά τους και δυο γυναίκες- και, όπως και στη Γαύδο, ζει μαζί τους, μοιράζεται το φαγητό το δάγκωμα των κοριών και των ψύλλων, τις συζητήσεις και την αγωνία τους, περιγράφει και καταγράφει περιστατικά, ονόματα και προσωπικές ιστορίες. Όπως εκείνη ενός νεαρού δασκάλου από την Πελοπόννησο, του Θόδωρου Γκοβάτσου, που εκτοπίστηκε γιατί ο παπάς του χωριού του τον κατηγορήσε ότι δεν δίδασκε στους μαθητές του τα της δημιουργίας του κόσμου βάσει της Αγίας Γραφής, αλλά της επιστήμης. Ο δάσκαλος δεν ήταν κομμουνιστής. Έγινε μετά την εξορία, όπως πολλοί άλλοι.

Μπερτ Μπερτλς, «Εξόριστοι στο Αιγαίο. Αφήγημα πολιτικού και ταξιδιωτικού ενδιαφέροντος», μτφρ. Γ. Καστανάρας, πρόλογος-εισαγωγή Ντέιβιντ Κλόουζ – Α. Ρήγος, Φιλίστωρ, 2002, σ. 171-72.

2.Κ. Τσάτσος- Π. Κανελλόπουλος

(μαρτυρία του Κ. Τσάτσου - περίοδος Μεταξά)

Στην αρχή η δικτατορία δεν με πείραξε προσωπικά. Με τραυμάτισε μόνο με την εξορία του Μίστου (πρόκειται για τον αδελφό του πολιτικού Θεμιστοκλή Τσάτσο). Πολιτική δραστηριότητα δεν σκέφθηκα να αναπτύξω. Με συγκλόνιζαν, όμως, ηθικά, και μένα και τους μαθητές μου, τα πολιτικά γεγονότα. Στο Πανεπιστήμιο τον Σεπτέμβριο, μαζί με τα μαθήματα άρχισε διακριτικά ο **χαφιεδισμός**, ο πρώτος που γνώρισα. Χαφιέδες παρακολουθούσαν τα μαθήματά μου για να δουν αν μιλώ εναντίον της δικτατορίας. Ήταν παιδιά που ούτε γυμνάσιο δεν είχαν τελειώσει και δεν καταλάβαιναν καν τι έλεγα. Με κοίταζαν με κοιμισμένα μάτια και μόνο όταν πρόφερα τις λέξεις «δημοκρατία» ή «δικτατορία» ξυπνούσαν, χωρίς φυσικά να μουν στο νόημα. Εξηγούσα στο φροντιστήριό μου για τους τελειόφοιτους αποσπάσματα από τα «Πρακτικά» του Αριστοτέλους και είχα συνεννοηθεί με τα παιδιά να αποφεύγουν τις λέξεις που διεγείρανε την προσοχή των ωτακουστών μας. Έτσι περάσαμε σώοι πολλούς σκοπέλους.

Το 1938 οργανώθηκε από τους μαθητές του Συκουτρή, που είχε αυτοκτονήσει ένα χρόνο πριν, το επιστημονικό του μνημόσυνο στον «Παρνασσό». Θα μιλούσαν τρεις καθηγητές, ο Σ. Μπαλάνος της Θεολογικής, ο Σ. Κουγέας της Φιλοσοφικής και εγώ της Νομικής Σχολής. Η αίθουσα ήταν κατάμεστη. Ο Συκουτρής ήταν ίνδαλμα των

φοιτητών. Η γυναίκα του Κώστα Κοτζιά, ο οποίος ήταν τότε υπουργός, έφερε στη διάλεξή μας τον Μεταξά [...]

Έτσι, για πρώτη φορά αντίκρουσα τον δικτάτορα. Φαίνεται πως η ομιλία μου, που ύστερα δημοσιεύθηκε στη «Νέα Εστία», του έκανε εντύπωση, διότι λίγες μέρες αργότερα με κάλεσε στο υπουργείο Εξωτερικών και με κράτησε σχεδόν δύο ώρες. Μιλήσαμε για πνευματικά θέματα (...) Ήταν πολύ απλός και μου έδειξε πολλή συμπάθεια. Ήξερε φυσικά τα φρονήματά μου και απόφυγε θέματα που μπορούσαν να κρυώσουν το κλίμα της συνομιλίας μας. Είναι φανερό πως ήθελε να με κερδίσει. Δεν πέρασαν άλλωστε πολλές μέρες και μου έγινε, νομίζω από τον Αλέκο Κανελλόπουλο, πρόταση να αναλάβω κάποιο ανώτατο αξίωμα στην περίφημη **Ε.Ο.Ν.** Φυσικά αρνήθηκα και από τότε αισθάνθηκα να μαζεύονται σύννεφα τριγύρω μου. Ο **φάκελος** μου άρχισε να βαραίνει. Δύο-τρία ταξίδια στην Κύθο και στην Κάρυστο, τόπους εξορίας του Παναγιώτη, πρόσθεσαν μερικούς κακούς βαθμούς στον έλεγχο μου ώσπου το καλοκαίρι του 1939, μόλις επιτέθηκε ο Χίτλερ κατά της Πολωνίας, έστειλα στον Παναγιώτη ένα μακρύ γράμμα όπου εξέφραζα τις ελπίδες μου για το σύντομο τέλος των δικτατοριών[...]. Το γράμμα ήταν ανυπόγραφο. αλλά τη γραφή μου τη γνώριζαν οι πράκτορες της ασφάλειας. Με καλεί τότε ένας γελοίος στρατηγός Αγγελέτος να του εξηγήσω ποιος είναι ο Βόταν. Άρχισα τότε εγώ, σαν δάσκαλος που ήμουν ακόμη, να του μιλώ για την «Τετραλογία» του Βάγκνερ και το «έπος των Νιμπελούνγκεν» και άλλα παρόμοια, με αποτέλεσμα να με κρατήσει μέσα σε ένα γραφείο καμιά βδομάδα, ώσπου με έστειλε ως κομμουνιστή, εξορία στη Σκύρο. Ευτυχώς ο Μίστος είχε στο μεταξύ επιστρέψει από την εξορία του [...]. Το πλοίο που με πήγαινε στη Σκύρο σταμάτησε για λίγο στην Κάρυστο, αλλά δεν άραξε. Ο Κανελλόπουλος και οι άλλοι εξόριστοι μαζεύτηκαν στην άκρη του μόλου του λιμανιού και ανάψανε μια μεγάλη φωτιά να τους δω που με χαιρετούσανε. Στα Λιμενάρια της Σκύρου με παρέδωσε ο συνοδός μου στις «τοπικές αστυνομικές αρχές» οι οποίες δεν θέλησαν να εγκατασταθώ σ' ένα μικρό ξενοδοχείο στην είσοδο της Χώρας αλλά μου συνέστησαν επίμονα να μείνω έξω από το χωριό, κάτω στην ακρογιαλιά. Οι αστυνομικές αρχές δεν το έκαναν από εύνοια, ήθελαν να μην συναναστρέφομαι τον κόσμο στα καφενεία του χωριού[...] Αργότερα με μεταφέρανε στις Σπέτσες [...] Νοίκιασα ένα σπίτι στη συνοικία Κουνουπίτσας. Ήταν το σπίτι όπου έζησε τα τελευταία χρόνια της η Μπουμπουλίνα και όπου και τη σκοτώσανε...Στις Σπέτσες έμεινα εξόριστος ως το τέλος Ιανουαρίου (1940). Ύστερα μου χαρίστηκε η ποινή και γύρισα στην Αθήνα...»

3.Στις φυλακές της Γιούρας (μαρτυρία του Α. Αποστόλου)

Γυάρος ή Γιούρα (η): νησί των Κυκλάδων, τόπος εξορίας από τους ρωμαϊκούς χρόνους.

«Ήταν μέσα του '47. Κατά το τέλος του. Τότε, ακόμα, δεν είχαν τελειώσει το μεγάλο συγκρότημα των φυλακών της Γιούρας. Και οι κρατούμενοι ήταν μοιρασμένοι σε «όρμους». Έμεναν σε σκηνές. Εμάς, μας πήγαν στο 2ο όρμο. Οι συνθήκες ζωής των κρατουμένων στις φυλακές της Γιούρας, ήταν άθλιες. Διευθυντής ήταν ο περίφημος **Γλάστρας**. Οι φύλακες φέρνονταν πολύ σκληρά. Έδερναν. Κρεμούσαν. Γενικά, βασάνιζαν τους κρατούμενους. Αυτές τις εντολές έπαιρναν. Όταν πήγαμε εμείς, τα μέτρα είχαν, κάπως χαλαρώσει. Ύστερα από το θόρυβο, που είχε δημιουργηθεί. Πάντως, το συσσίτιο εξακολουθούσε να έχει τα χάλια του. Το νερό ήταν λιγοστό. Το άσκοπο κουβάλημα της πέτρας συνεχιζόταν. Οι κρατούμενοι δούλευαν σαν σκλάβοι στο χτίσιμο της φυλακής. Ζούσαμε απομονωμένοι από τον άλλο κόσμο. Βιβλία και

εφημερίδες δεν άφηναν να περάσουν. Ψυχαγωγία μηδέν. Από τους Μυτιληνιούς, που βρήκα εκεί, θυμάμαι το Γιάννη Λάσκαρη, το Στρατή Καβαδέλλη, το Στρατή Αναστασέλλη (Τασό), το Γιώργο Πατσή, το Δημητρό Κομίλη. Ο Γιάννης Λάσκαρης ήταν καθηγητής, φιλόλογος. Και τον πήρε ο Γλάστρας να κάνει μάθημα στα δυο μικρά παιδιά του, που τα είχε φέρει εκεί. Ο Λάσκαρης με σύστησε κι εμένα. Πήγαινα τρεις φορές τη βδομάδα και μάθαινα γράμματα στα μικρά Γλαστράκια. Τους έκανα Φυσική και Χημεία. Οι σκηνές, που μέναμε, ήταν μεγάλες. Χωρούσαν επτά και οχτώ άτομα. Στη σκηνή, που πήγα εγώ, είχα κοντά μου το γαμπρό μου, Δημητρό Καμίλη. Ή, μάλλον, αυτός με πήρε μαζί του. Γιατί τον βρήκα εκεί. Οι άλλοι συγκατοικοί μας ήταν Μακεδόνες. Ωραίοι οι Μακεδόνες. Ντόμπροι και καθαροί. Πολλούς γνώρισα στις φυλακές. Από διάφορα μέρη. Ξεχώρισα του Μακεδόνες και Θεσσαλούς. Και οι Σαμιώτες είναι καλοί. Ταιριάζουμε. Ας είναι. Όταν σκοτείνιαζε, κουρνιαζάμε. Χωνόμαστε στις σκηνές και ξαπλώναμε. Δεν είχαμε άλλο τίποτα να κάνουμε. Κι αρχίζαμε το κουβεντολόι. Τις ιστορίες. Στη δική μας σκηνή, το λόγο είχα, συνήθως, εγώ. Άρχισα να τους διηγέμαι μια φανταστική ιστορία, με συνέχειες. Κάθε βράδυ κι ένα επεισόδιο. Και φαίνεται πως τα κατάφερα καλά. Μόλις ξαπλώναμε, φώναζαν: -Άντε, δάσκαλε, τη συνέχεια.

Ήταν μια ιστορία, που εξελισσόταν στην αφρικανική ζούγκλα. Μιλούσε για κανίβαλους, που οδηγούσαν στη θυσία περαστικούς, που έπιαναν. Και άλλα, ανατριχιαστικά απρόοπτα, που συνέβαιναν στο εξωτικό αυτό περιβάλλον. Τι να κάνουμε; Οι άνθρωποι διψούσαν για ψυχαγωγία. Έμεινα στη Γιούρα ως το Φεβρουάριο του '48. Η δίκη μας είχε οριστεί στο Στρατοδικείο της Αθήνας. Με πήραν με κάποιο οχηματαγωγό.

4. Στις φυλακές Σύρου (μαρτυρία του Α. Αποστόλου)

Στις φυλακές Σύρου έκαμα δυο ή τρεις φορές. Την πόλη της Σύρου δεν την γνωρίζω καλά. Αλλά τη φυλακή, την έφαγα με το κουτάλι. Γιατί με πήγαιναν εκεί; Μα, διότι, εκτός από τη «στάση» είχα και άλλες, διάφορες, υποθέσεις. Πολλά και διάφορα, παράνομα και ανεπίτρεπτα είχα διαπράξει. Και, τώρα, έπρεπε να πληρώσω για όλα. Η μεταγωγή γινόταν, πάντα, με καράβι. Και στο καράβι υποφέραμε πολλά. Οι χωροφύλακες, που μας συνόδευαν, έβρισκαν την ευκαιρία να εκδηλώσουν το μίσος, που έτρεφαν για μας. Στο καράβι επάνω, συνήθως, τους κρατούμενους τους λύνουν. Βγάζουν τις χειροπέδες. Εμάς, δεν μας έλυναν. Σε κάποια μεταγωγή -θυμάμαι- εμένα, με είχαν δεμένο με τον Παναγιώτη Κεμερλή. Μας έριξαν πάνω στο κατάστρωμα, σε κάποιο διάδρομο, έξω από τις καμπίνες. Δεν μας έλυσαν. Στο δρόμο μας έπιασε φουρτούνα. Και τα κύματα έπλεναν το κατάστρωμα. Εμένα δε μ' έπιανε η θάλασσα. Τον Κεμερλή, όμως, τον έπιανε. Και κάθε λίγο, που ο Κεμερλής έτρεχε στην κουπαστή, για να ξαλαφρώσει, έσερνε και μένα μαζί του. Έτσι, αναγκαστικά παρακολουθούσα το σύντροφο μου, που έκανε το πρεπούμενο της στιγμής. Στο μεταξύ, η θάλασσα αγρίευε, όλο και περισσότερο. Τα κύματα μας έδερναν. Γίναμε μούσκεμα. Οι συνοδοί χωροφύλακες παράτησαν τα όπλα τους και κοίταξαν να προστατευθούν, όπως μπορούσαν καλύτερα. Εμείς, οι δυο, δεμένοι, κυλιόμασταν πάνω στο κατάστρωμα. Από το πολύ το ζόρισμα, κάποτε το ένα χερούλι της χειροπέδης βγήκε από το χέρι του Κεμερλή. Κι έμεινε αυτή, να κρέμεται από το χέρι το δικό μου. Λευθερωθήκαμε. Έτρεξα, αμέσως, να βολευτώ κάπου. Πήγα και κούρνιασα σ' ένα σκεπαστό, που κατέβαινε στο μηχανοστάσιο. Με πήρε το κλάμα. Ένας ναυτικός, που πέρασε, τυχαία, έσκυψε και μου είπε δυο θερμά λόγια. Με πήρε μαζί του, κάτω, για να στεγνώσω. Τι όμορφα και ζεστά, που ήταν!

Σε κάποια άλλη μεταγωγή προς τη Σύρο, με είχαν δέσει με τον Αντώνη Πετρουνάκο. Μας πέταξαν, δεμένους, πάνω στο κατάστρωμα και δίπλα ο φρουρός χωροφύλακας μας φύλαγε. Τότε, μάλιστα -θυμάμαι- ταξίδευε μαζί μας και ο δήμαρχος, κείνο τον καιρό, Μυτιλήνης, Ν. Πετρόπουλος. Πήγαινε στην Αθήνα, για δουλειές του Δήμου. Σε κάποια βόλτα του, πάνω στο κατάστρωμα, μας είδε κι ήρθε κοντά μας. Μας είπε λίγα λόγια παρηγοριάς και πρόσθεσε πως κι εκείνος, κάποτε, τα πέρασε αυτά. Και ήταν ειλικρινής σε όσα μας έλεγε. Μας συμπαθούσε. Το έδειξε, άλλωστε, αργότερα, όταν το Στρατοδικείο της Αθήνας μας καταδίκασε. Τότε, ο Πετρόπουλος, μέσα στη φοβερή τρομοκρατία, που υπήρχε, τόλμησε να στείλει, στο αρμόδιο Υπουργείο, το παρακάτω τηλεγράφημα:

Παράκλησις

Προς τον αξιότιμον κ. Υπουργόν Δικαιοσύνης

Αθήνας

*Οι α) Απόστολος Ελ. Αποστόλου, καθηγητής Χημείας και β) Δημήτριος Ελ. Αποστόλου, έμπορος, δημόται Μυτιλήνης, κατεδικάσθησαν δ'αποφάσεως Στρατοδικείου και εκτίουν την ποινήν των ισοβίων δεσμών, κατηγορηθέντες δι' **απόκρυψιν όπλων**.*

Η πολιτική και κοινωνική δράσις των ανωτέρω δημοτών υπήρξεν πραγματικά έντιμος και χριστιανική, κατά την εποχήν της επικρατήσεως του ΕΑΜ εν Λέσβω και είχεν ως αποτέλεσμα την πρόληψιν πολλών εγκλημάτων. Πιστεύοντες ότι η παροχή χάριτος εις τους ανωτέρω κατάδικους θα συντέλεση τα μέγιστα εις την κατασίγασιν των παθών εν τη Νήσω μας και θα αποδώση εις την Κοινωνίαν μας και εις τας πονεμένας οικογενείας των δύο εντίμων οικογενειάρχων, υποβάλλομεν θερμήν παράκλησιν όπως εισηγηθήτε την πλήρη απαλλαγήν των.

Ο Δήμαρχος Μυτιλήνης

Νικόλαος Πετρόπουλος

Αλλά ας ξαναγυρίσουμε στην εξιστόρηση μας. Λέγαμε, λοιπόν, πως σε κάποια μεταγωγή μας, με είχαν δέσει με τον Αντώνη Πετρουνάκο. Και μας έριξαν, δεμένους, πάνω στο κατάστρωμα. Εγώ, για τα φερσίματα των «κρατούντων» ποτέ δεν παραπονιόμουν. Τα δεχόμουν όλα μοιρολατρικά. Αλλ' ο Πετρουνάκος, όλο και διαμαρτυρόταν. Είχε σπουδάσει και νομικά και ήξερε τους κανονισμούς. Δεν έπρεπε να μας κρατούν δεμένους μέσα στο καράβι. Μίλησε στο φρουρό μας, που έκανε νευρικές βόλτες γύρω μας. Του είπε:

-Λύσε μας, παλικάρι. Θέλουμε να φάμε. Κι ο χωροφύλακας του απάντησε:

-Πέστε στο Ζαχαριάδη να 'ρθει να σας λύσει.

Αλλά ο Πετρουνάκος δεν το 'βαζε κάτω. Και, τελικά, κατάφερε να βγάλει το βραχιόλι από το δικό του χέρι. Είχε λυγρό σώμα και το καλάμι του χεριού του ήταν λεπτοκαμωμένο. Βουλευτήκαμε, όσο μπορούσαμε καλύτερα. Τιμπήσαμε άνετα το λίγο, που είχαμε μαζί μας. Ξαπλώσαμε. Και κάθε φορά, που αντιμετωπίζαμε επιθεώρηση από τους χωροφύλακες-φρουρούς μας, ο Αντώνης έχωνε το βραχιόλι στο χέρι του. Έτσι περάσαμε εμείς καλά κι οι χωροφύλακες χειρότερα. Τη φυλακή, λοιπόν της Σύρου τη γνώρισα καλά. Είχε μια μεγάλη αυλή και γύρω - γύρω ήταν οι θάλαμοι. Ένα φεγγάρι, εγώ έμενα στο 2 θάλαμο. Κι άλλη μια φορά στον 7. Όταν έμενα στο 2, είχα κοντά μου το γαμπρό μου, από το Μανταμάδο, Δημητρό Κομίλη. Τον είχαν φέρει για εαμικές υποθέσεις του χωριού του, θα περνούσε από το Δικαστήριο της Σύρου. Όταν μας κλείνανε το βράδυ, η μόνη μας ψυχαγωγία ήταν το ραδιόφωνο. Είχαν στήσει το μεγάφωνο στην αυλή, ψηλά, για ν' ακούγεται από τους θαλάμους. Αρχίζε, πάντα, με το ίδιο μοτίβο. Μιλούσε για τους Έλληνες, που, για τρεις χιλιάδες χρόνια, συνεχίζουν να προσφέρουν. Κι ο καημένος ο Κομίλης, κάθε φορά, που άρχιζε, φώναζε με παράπονο:

-Αχ! πάλι για τους τρισχιλιετείς Έλληνες...

Τότε, που έμενα στον 7 θάλαμο, είχα παρέα το Νίκο Κονιαρέλλη. Τον είχαν φέρει για άλλο «παράπτωμα», που είχε κάμει. Είχε μπερδέματα με τη δικαιοσύνη για τη γυναίκα του, που την είχε κλέψει. Μια αρχοντοπούλα, που την είχε μαγέψει ο Νίκος με τη λεβεντιά και τη φωνή του. Ήταν καλό παιδί ο Κονιαρέλλης. Κι από τότε έμεινε κοντά μας. Κάποια μέρα -θα ήταν μεσημέρι, περίπου- άνοιξε η μεγάλη, σιδερένια, πόρτα της φυλακής κι έμπασαν μέσα το δάσκαλο **Μανώλη Κανδύλη**. Έσερνε μαζί του μονάχα ένα σακίδιο. Τίποτα άλλο. Ούτε σκεπάσματα, ούτε άλλα εφόδια, απ' αυτά, που παίρνουν μαζί τους, όσοι πάνε στα κάτεργα. Τα είχε χαμένα. Ένα αδιόρατο χαμόγελο αμηχανίας πλανιόταν στο πρόσωπο του. Τον περιτριγυρίσαμε οι συμπατριώτες του. Τον κατακλύσαμε από ερωτήσεις. Πως βρέθηκε εδώ; Ήταν ελεύθερος, ως τα τώρα. Για κάτι τον κατηγορήσαν. Απ' αυτά, τα συνηθισμένα, που φόρτωναν οι εθνικόφρονες στους ανεπιθύμητους. Κι ήρθε να δικαστεί, εδώ, στη Σύρο. Και το δικαστήριο τον καταδίκασε. Τον έκλεισε στη φυλακή. Δεν το περίμενε. Αλλιώς τα λογάριζε. Έλεγε πως θα τον αθώωναν. Γι' αυτό και βρέθηκε απροετοίμαστος. Δεν πήρε τίποτα μαζί του. Τον βολέψαμε κοντά μας. Φροντίσαμε να του βρούμε κουβέρτες και ό,τι άλλο χρειαζόταν. Τον παρηγορήσαμε. Και τον τονώσαμε. Προσαρμόστηκε γρήγορα. Αφομοιώθηκε μαζί μας. Έγινε ένας πολύ καλός συγκροτούμενος. Τότε, στις φυλακές Σύρου, είχα γνωριστεί και με αρκετούς Κυκλαδίτες, που είχαν πιαστεί για τη συμμετοχή τους στο Κίνημα. Προπαντός Ναξιώτες, συμπατριώτες του **Μανώλη Γλέζου**.

Εκεί, στις φυλακές Σύρου, οι φύλακες και ο διευθυντής, μου φερόταν πολύ καλά. Είχα αποκτήσει την εμπιστοσύνη τους. Συχνά, με έβγαζαν έξω από τη φυλακή και μ' άφηναν να ξεμουδιάσω, χαζεύοντας εδώ κι εκεί. Πήγαινα και καθόμουν σε κάποιο βραχάκι, εκεί κοντά. Κι αγνάντευα το πέλαγος, προς τη Μυτιλήνη. Περπατούσα κι από την άλλη μεριά και χαιρόμουν το θέαμα της πόλης της Σύρου (οι φυλακές βρίσκονταν -και θα βρίσκονται, πιστεύω, ακόμα- λίγο έξω από την πόλη). Έτσι περνούσα τον καιρό μου, στη φυλακή της Σύρου. Ωσπου ξεμπερδέψα και γύρισα πίσω, στη Μυτιλήνη. Πάντα, στη φυλακή. Στη Σύρο ξαναπήγαμε, για να δικαστούμε για τη «στάση». Αλλά αυτή τη φορά μας κράτησαν κάτω, στη πόλη. Δικαστήκαμε και αθωωθήκαμε. Έτσι, γυρίσαμε ελεύθεροι στη Μυτιλήνη. Ύστερα από δυο χρόνια, περίπου, στη φυλακή.

5. Αποσπάσματα από το «Διπλό βιβλίο» (Τ. Βελβενιώτη) (φυλακές γυναικών)

6. Η μαρτυρία ως ιστορική πηγή

Σχόλια στα κείμενα που θα παρουσιαστούν - Συζήτηση